

Výsadná listina Stoličného Belehradu

ZSOLDOS ATTILA

V súčasnej dobe nie je k dispozícii ani originál, ani prepis listiny výsad stredovekého Stoličného Belehradu – dnešného Székesfehérváru. Tak tomu bolo od počiatocnej fázy vedeckej historiografie, napriek tomu sa nepochybovalo o jej existencii. Zachovali sa totiž iné mestské výsadné listiny, ktorých text sa odvoláva na „mestské privilégia“ Stoličného Belehradu vo všeobecnosti, alebo v spojitosti s konkrétnymi nariadeniami. Pochybnosti okolo tejto výsadnej listiny sa začali rozplývať až vďaka výsledkom výskumu významného bádateľa Györgya Gyurikovitsa v prvej polovici 19. storočia.¹ Gyurikovits, ktorý bol pôvodom z Trenčianskej župy, v bratislavskom archíve narazil na rozsudok palatína Štefana Zápoľského z roku 1496, v ktorom bol prepis obsahu listiny Bela IV. zo dňa 6. mája 1237.² Tento rozsudok, odvolávajúci sa na listinu Bela IV. tvrdí, že privilegálna listina Belehradu obsahovala všetky kráľom udelené výsady a následne predkladá príbeh o vzniku tejto listiny. Podľa neho Belehrad už mal jednu výsadnú listinu, ktorú im daroval svätý Štefan – ako kráľ a zástupca Svätej stolice. Táto však zhorela v požiari, preto Belehradčania zo strachu, že ich výsady padnú do zabudnutia, predstúpili pred Bela IV. a žiadali ho, aby potvrdil ich slobody. Belo, nepochybujúc o tom, že Belehradčania tieto výsady skutočne vlastnia a aj v minulosti ich vlastnili, ich želanie splnil. Následne palatínova listina vymenúva tri ustanovenia zahrnuté vo výsadnej listine Bela IV. Prvé sa vzťahuje na odpustenie mýtnych poplatkov Belehradčanom na území celej krajiny, druhé dáva príležitosť tým, ktorí sa pričlenia k Belehradu, aby žili podľa ich privilégii a na koniec to tretie hrozí hnevom kráľa a odňatím majetku tých, ktorí násilne vyberú od nich mýto.³

¹ GYURIKOVITS, György. Két nevezetes Oklevele Székes-Fejérvárnak.. *Tudományos Gyűjtemény 1825*. II. zv., s. 49–53.

² Archív Hlavného Mesta SR Bratislavy. Mestská rada: Stredoveké listiny a listy, 2173. Pri práci som používal fotokópiu spomínanej listiny, uloženú v Magyar Országos Levéltár, Diplomatikai Fényképgyűjtemény (ďalej MOL, DF) 240 797.

³ 1237/496: litterarum autem per antefatum procuratorem memoratorum iudicis et juratorum ac caeterorum civium civitatis Albensis exhibitarum prima littera olim incltyti regis Belae quarti anno dominicae incarnationis millesimo ducentesimo trigesimo septimo, secundo nonas Maji, regni autem sui anno secundo privilegialiter exorta, sigillo ejus duplici impendenti vallata, continens in se omnes praerogativas et libertates ipsis civibus Albensibus concessas, inter caetera in principio eadem litterae exprimebant, quod cum privilegium Sancti regis Stephani pariter et legati tunc sedis apostolicae, hospitibus Albensibus concessum infausto casu incendii fuisset conversum in cinerem, iidem cives Albenses libertatis suae statum timentes tractu temporum in dubium revocari

Neskôr vysvitlo, že obsah listiny Bela IV. zo dňa 6. mája 1237 sa uchoval aj v inom dokumente.⁴ Ten vystavil 25. februára 1411 krajinský sudca Šimon z Rozhanoviec v spojitosti so sporom, ktorý viedli mešťania Belehradu s dominikánskymi mníškami zo Zajačieho ostrova (dnešný Margitin ostrov), z dôvodu, že nerešpektovali ich výsady a v Budíne ich prinútili zaplatiť mýto. Počas súdneho sporu na potvrdenie svojho stanoviska Belehradčania predložili listinu kráľa Ľudovíta Veľkého zo 4. júna 1379, ktorá prevzala a potvrdila aj listinu Ladislava IV. z 22. augusta 1285, ktorá však preberala listinu Bela IV. zo 6. mája 1237. O poslednej spomenutej listine prezrádza list krajinského sudcu len toľko, že kráľ Bela IV. „okrem iného Belehradčanom tú slobodu ... udelil, že v celej krajine, ale ani v bránach pohraničia nemusia nikomu platiť mýto“.⁵

Keďže dve od seba nezávislé listiny potvrdzujú existenciu privilégií, sotva môžeme pochybovať o tom, že Belehradčania mali výsadnú listinu vydanú Belom IV. Otázkou však je, že čo listina v skutočnosti obsahovala a nakoľko sa dá považovať za hodnovernú.

Spomínaný prepis listiny Bela IV. z roku 1496 však uvádza aj vetu, ktorá vzbudzuje veľmi vážne pochybnosti o dôveryhodnosti jej obsahu: konkrétne ide o ten príbeh, podľa ktorého mal Belehradčanom darovať výsady už svätý Štefan, lenže listina, ktorá ich obsahovala, bola medzičasom zničená v požiari. Staršia historiografia spočiatku vôbec nepochybovala o vierohodnosti tézy o existencii listiny, ktorú vydal Belehradčanom svätý Štefan.⁶ Názor

seu aliquatenus aggravari, eidem domino Belae regi humiliter supplicassent, ut concessam ipsis a memorato sanctissimo rege libertatem ipse dominus Bela rex suo dignaretur privilegio communire. Idem igitur olim dominus rex Bela ipsorum civium preces favorabiliter admittendo; cum esset notorium, et nullatenus veniret in dubium, ipsos privilegiatos extitisse, et absque ulla interruptione libertate in dictis litteris suis annotata usos continuo fuisse, benigne concessisset, quod petebant; porro ipsorum civium Albensium libertas erat talis, quod in toto regno suo, nec in aliqua porta confinii tributum alicui solvere compellantur; praeterea quicumque hospites ad eos transire et cum eis conversari voluerint, ea libertate, qua ipsi fruuntur, similiter in perpetuum pociantur; quod si quis tributum violenter ab ipsis extorsit, iram regiae maiestatis, et rerum suarum dispendium merito sustinebit — GYURIKOVITS, ref. 1, s. 50–51.

⁴ O listine podľa mojich vedomostí sa ako prvý zmienil Imre Szentpétery v druhom zošite prvého dielu jeho kritického súpisu arpádovských listín, ktorý bol publikovaný v roku 1931. SZEMPÉTERY Imre - BORSA, Iván (eds.). *Az Árpád-házi királyok okleveleinek kritikai jegyzéke I–II*. Budapest, 1923–1987. (ďalej len RA), č. 619.

⁵ 1237/411: zástupca belehradčanov na procese „quasdam litteras privilegiales quondam Lodovici regis felicis recordacionis duplici suo sigillo vallatas anno dominice incarnationis millesimo trecentesimo septuagesimo nono secundo Nonas Iunii ... confectas habentes in se transumptive et confirmative tenorem litterarum quondam Ladislai regis Hungarie ... privilegiarum anno verbi incarnati millesimo ducentesimo octuagesimo quinto undecimo Kalendas Septembris ... confectarum privilegium quondam domini Bele regis Hungarie recolende memorie anno gratie millesimo ducentesimo tricesimo septimo secundo Nonas May ... emanatarum ... confirmatoriarum nostro iudiciario examini presentavit, in quibus inter cetera habebatur, quod prefatus dominus Bela rex ipsis civibus et hospitibus civitatis Albensis inter cetera hanc libertatem gratiose concessisset, quod ipsi nec in toto regno, nec in aliqua porta confinii tributum alicui solvere tenerentur“ — MOL, *Diplomatikai Levéltár* (DL) 9713, vydanie p. GÁDONYI, Albert (ed). *Budapest történetének okleveles emlékei I. (1148–1301)*. Budapest, 1936, III. (1382–1439) Zost. Kumorovitz L. Bernát. Budapest, 1987 (ďalej len BTOE) III. 291, por. Zsigmondkori Oklevéltár I–II/2. (1387–1410). Zost. Mályusz Elemér. Budapest, 1951–1958, III–VII. (1411–1420). Mályuszov rukopis doplnil a zredigoval Borsa Iván. Budapest, 1993–2001, VIII–IX. (1421–1422). Ed. Borsa Iván, C. Tóth Norbert. Budapest, 2003–2004, X. (1423). Ed. C. Tóth Norbert. Budapest, 2007. (ďalej len ZsO) III. č. 190.

⁶ Pozri najmä SZALAY, József. *Városaink a tizenharmadik században*. Budapest : 1878, s. 6–8; KÁROLY, János. *Fejér vármegye története I–V*. Székesfehérvár, 1896–1904, II., s. 32–36; LAUSCHMANN, Gyula.

Bálinta Hómana, podľa ktorého listina pripisovaná svätému Štefanovi v skutočnosti neexistovala, bol dlho ojedinelý.⁷ Až moderné bádanie v oblasti diplomatiky okrem iného dokázalo opodstatnenosť Hómanovho názoru a dnes už nie je potrebné uisťovať, že svätý Štefan Belehradčanom žiadnu listinu neudelil, pretože období, v ktorom kráľ žil, ešte nebolo vo zvyku vydávať takéto výsadné listiny.⁸

O preklenutie týchto ťažkostí sa pokúsil Erik Fügedi. Samozrejme nechcel potvrdiť hodnovernosť príbehu o najstarších privilégiách Belehradčanov pochádzajúcich od svätého Štefana, ale využitím topografických charakteristík lokalít sa pokúsil stanoviť obdobie vzniku privilégií. Na základe výsledkov výskumu Jenő Fritza, podľa ktorého postavili farský kostol na okraji mesta na predmestí nazvanom „Újfalu“ (*nova villa*) okolo roku 1150,⁹ sa domnieval, že aj „vnútorná časť mesta ako mestský útvar vznikol pred rokom 1150“. Odkaz na svätého Štefana hodnotil tak, že bol určený len na zdôraznenie „dávnej“ existencie a na záver usúdil, že „práva Belehradčanov museli vzniknúť v prvej polovici 12. storočia alebo najneskôr na sklonku storočia.“¹⁰ Neskôr sa Fügedi vrátil k tejto problematike a upravil svoje stanovisko. Na jednej strane spojil otázku najstarších výsad Belehradčanov s belehradskými „talianmi“ (*Latini*) – predpokladal, že spomínané výsady dostali práve oni. Na druhej strane tú časť pôvodnej listiny Bela IV. z roku 1237, podľa ktorej v prepise z roku 1496 tí, ktorí vyberajú napriek udeleným výsadam mýta od Belehradčanov „vyvolajú voči sebe hnev panovníka a konfiškáciu svojho majetku“, (*iram regie maiestatis et rerum suarum dispendium sustinebit*), pokladal za formulku charakteristickú pre 12. storočie, z čoho usúdil, že „Belehradčania mali naozaj jednu výsadnú listinu od kráľa Štefana, ale nie od Štefana I., ale od Štefana III.“¹¹

Upravenú verziu Fügediho rekonštrukcie prijala väčšina odbornej verejnosti kladne,¹² nanajvýš sa objavili námietky vzťahujúce sa na to, že popri Štefanovi III. mohol výsady

Székesfehérvár története I–IV. Székesfehérvár : Székesfehérvári Városi Levéltár, 1998. (V tomto prípade môže byť rok vydania trochu zavádzajúci, keďže autor tohto diela, ktoré existovalo dlho len v rukopise, zomrel roku 1918. I., s. 23; PLEIDELL, Ambrus. A magyar várostörténet első fejezete I–III. In *Századok*, 68, 1934, s. 22–23.

⁷ HÓMAN, Bálint. *A magyar városok az Árpádok korában*. Budapest, 1908, s. 17–18.

⁸ RA, č. 11; SZENTPÉTERY, Imre. Szent István király oklevelei. In SERÉDI, Jusztinián (ed.). *Emlékkönyv Szent István király halálának kilencszázadik évfordulóján I–III*. Budapest, 1938, s. 198–199; *Diplomata Hungariae antiquissima accedunt epistolae et acta ad historiam Hungariae pertinentia I. (ab anno 1000 usque ad annum 1131)*. Edendo operi praefuit Georgius Györffy, adiuverunt Johannes Bapt. Borsa, Franciscus L. Hervay, Bernardus L. Kumorovitz et Julius Moravcsik. Budapestini 1992. 430–431.

⁹ FITZ, Jenő. *Székesfehérvár*. Budapest : Képzőművészeti Alap Kiadóvállalata, 1957, s. 10.

¹⁰ FÜGEDI, Erik. Középkori magyar városprivilegiumok. In *Tanulmányok Budapest Múltjából XIV*. Budapest, 1961, s. 23–25 (citáty s. 25).

¹¹ FÜGEDI, Erik. Székesfehérvár középkori alaprajza és a polgárság kezdetei Magyarországon. In *Településtudományi Közlemények*, 20, 1967, s. 36–37. – Na základe tejto argumentácie by mohol byť darcom výsad aj Štefan II. Túto možnosť ponechal Fügedi bez povšimnutia z toho dôvodu, lebo usudzoval, že *latini* sa v Belehrade usadili po roku 1147 (Tamže, s. 36). K tejto otázke sa neskôr ešte vrátíme.

¹² Por. najmä KRISTÓ, Gyula. A korai feudalizmus (1116–1241). In SZÉKELY, György (hlavný ed.). *Magyarország története tíz kötetben I. Előzmények és magyar történet 1242-ig*. I/2, s. 1121; VERESS, D. Csaba – SIKLÓSI, Gyula. *Székesfehérvár, a királyok városa*. Budapest, 1990, s. 24. (súvisiaca pasáž je prácou Csabu D. Veressa).

udelit' aj Štefan II.¹³ Táto korekcia sa zdá opodstatnená aj z toho dôvodu, že Fügedi sa s veľkou pravdepodobnosťou mylil, keď datoval usadenie sa prisťahovalcov, pomenovaných v starej maďarčine ako „taliani“, v latinskom jazyku nazývaných ako *Latinov*, v Belehrade do polovice 12. storočia, konkrétne medzi roky 1147 a 1172. V skutočnosti začiatky „talianskeho“ osídlenia Uhorska, teda aj Belehradu, je možné datovať do stredu 11. storočia.¹⁴

Do viacerých diskusií ohľadom toho, či najstaršie privilégia Belehradčanov pochádzajú z 12. storočia, sa zapojila Erzsébet Ladányi. Podarilo sa jej potvrdiť, že nariadenie spomínané v obsahovom prepise z roku 1496, podľa ktorého tým, ktorí napriek výsadam Belehradčanov vyberú mýta, hrozí hnev kráľa a strata majetkov, nemožno považovať za dôkaz existencie listiny z 12. storočia, keďže používanie tejto formulácie v kráľovskej kancelárii nezaniklo koncom 12. storočia, ale objavuje sa aj v listinách z 13. storočia. Podľa nej je pravdepodobné aj to, že pasáž, v ktorej sa spomína apoštolská hodnosť svätého Štefana zrejme pramení zo životopisu prvého uhorského panovníka, ktorý zostavil biskup Hartvik a ktorý v 13. storočí využili aj ako odôvodnenie na zabezpečenie nástupníckych práv, prípadne jej vkomponovanie do textu môže súvisieť s tým, že roku 1238 sám Belo IV. požiadal pápeža, aby mohol získať hodnosť apoštolského legáta v pripravovanej vojenskej výprave proti Bulharom.¹⁵ Všetky tieto argumenty sa skutočne dajú využiť na spochybnenie dôveryhodnosti téz o existencii výsadnej listiny z 12. storočia. Na základe rovnakej argumentácie, Erzsébet Ladányi neskôr vyslovila hypotézu, že ani listina Bela IV. z roku 1237 sa nedá považovať za hodnovernú, z čoho vyplýva, že Belehrad ako kráľovské sídelné mesto – a z tohto hľadiska sa v rovnakej situácii nachádzal aj Ostrihom – vôbec nemal výsadnú listinu, tak ako ju nemali ani napr. Londýn či Paríž.¹⁶

Tento záver však tiež nestojí na pevných nohách. Podstata problému sa dá zhrnúť do jednej otázky, a to: je možné pokladať listinu Bela IV. z roku 1237 za vierohodnú? Jediná námietka, ktorá sa dá vzniesť voči tomuto, v súvislosti so vznikom listiny, je príbeh nachádzajúci sa v obsahovom prepise z roku 1496, kde sa odvoláva na listinu vydanú sv. Štefanom ako

¹³ DEGRÉ, Alajos. Székesfehérvár városi joga a középkorban. In KRALOVÁNSZKY, Alán (ed.). *Székesfehérvár évszázadai II. Középkor*. Székesfehérvár, 1972, s. 144; GYÖRFFY, György. Budapest története az Árpád-korban. In GEREVICH, László (ed.). *Budapest története az őskortól az Árpád-kor végéig*. Budapest, 1975, s. 242–243. (nové, z časti prepracované a doplnené vydanie GYÖRFFY, György. *Pest-Buda kialakulása. Budapest története a honfoglalástól az Árpád-kor végi székvárossá alakulásig*. Budapest, 1997, súvisiaca pasáž je na s. 48.); GYÖRFFY, György. *István király és műve*. Budapest, 1977, s. 316; GYÖRFFY, György. *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza I–IV*. Budapest, 1987–1998, II., s. 379.

¹⁴ GYÖRFFY, György. A székesfehérvári latinok betelepülésének kérdése. In KRALOVÁNSZKY, ref. 13, s. 37–44.

¹⁵ LADÁNYI, Erzsébet. Szent István „apostoli követségének” egyik középkori magyarországi értelmezéséről. In BÁRDOS, István – BEKE, Margit (eds.). *Egyházak a változó világban*. Esztergom, 1991, s. 95–97.

¹⁶ LADÁNYI, Erzsébet. A városfogalom kutatásának módszertani kérdései. In *Történelmi Szemle*, 34, 1992, s. 279–281. a LADÁNYI, Erzsébet. Az önkormányzat intézményei és elméleti alapvetése az európai és hazai városfejlődés korai szakaszában. In *Studia Theologica Budapestinensia* 15, Budapest, 1996, s. 156–161. (por. tamže, s. 140–146.).

kráľom a legátom.¹⁷ Predpoklad, že táto pasáž naozaj bola súčasťou listiny Bela IV. z roku 1237, ešte nevyhnutne nedokazuje nepravosť alebo nehodnovosť dokumentu, ale iba to, že kráľ – bez príčiny – uveril slovám predneseným Belehradčanmi. Bolo by však chybou pozabudnúť na to, že listina Bela IV. nie je známa len z prepisu z roku 1496, ale ostala zachovaná aj v druhej – už spomínanej – obmene z roku 1411. Listina krajinského sudcu Šimona z Rozhanoviec pri rekapitulácii priebehu sporu spomína, že počas procesu sa Belehradčania odvolávali na výsady od svätého Štefana a jeho potomkov, ako na prameň vlastného práva oslobodenia od mýta.¹⁸ Predsa, keď však došlo k prepisu obsahu listiny, nenachádzame v nej ani stopy po príbehoch známych z listiny z roku 1496. V tomto dokumente sa uvádza iba toľko, že Belo IV. – popri iných výsadách – dal Belehradčanom právo neplatiť na celom území krajiny mýto. Len ťažko uveriť, že v prípade, ak by listina Bela IV. z roku 1237, prepísaná v listine Ľudovíta Veľkého z roku 1411, obsahovala zmienku o údajnej výsadnej listine svätého Štefana, by táto okolnosť zostala bez zmienky. Veď Belehradčania stáli v spore s mníškami žijúcimi na Zajačom ostrove o platenie budínskeho mýta a takýto obzvlášť závažný argument, potvrdzujúci ich stanovisko, len sotva mohol uniknúť pozornosti sudcu, ktorý v tejto veci rozhodoval. Tieto dva prepisy listiny sa líšia aj z iného hľadiska: kým z dokumentu z roku 1496 by vyplývalo, že vtedy predložili pravú listinu Bela IV., v druhom sa uvádza, že v roku 1411 Belehradčania nepoužili na potvrdenie svojich výsad originál, ale listinu kráľa Ľudovíta Veľkého z roku 1379, ktorá v sebe zahŕňala aj listinu Ladislava IV., ktorá potvrdzovala originalitu listiny Bela IV. V každom prípade je zvláštne, že sa Belehradčania počas sporu roku 1411 nepreukázali tou istou listinou, ktorá odkazuje na listinu svätého Štefana, keď mali originál k dispozícii aj v roku 1496, t. j. o 80 rokov neskôr.

V tejto veci nám na vysvetlenie poslúži jedna už dlho známa, aj keď v súvislosti s výsadnou listinou Belehradčanov doteraz nepovšimnutá listina. Dňa 7. júna 1320 kráľ Karol I., na žiadosť mníšok žijúcich na Zajačom ostrove, prepísal a potvrdil listinu Bela IV. z roku 1255, čím vlastne daroval mníškam právo vyberať mýto v Budíne,¹⁹ a zároveň vo svojej listine rozhodol, že mešťania Stoličného Belehradu, ktorí sa už dlhšiu dobu súdili s mníškami, sú rovnako povinní platiť.²⁰ Toto však Belehradčania nenechali len tak a v novembri, keď v neprítomnosti kráľa v ich meste zasadol krajinský snem,²¹ predložili výsadnú listinu Bela

¹⁷ Pravosť listiny Stoličného Belehradu od Bela IV. z roku 1237 Imre Szentpétery celkom jednoznačne neodmietol, ale odvolanie sa na listinu svätého Štefana vyhodnotil ako podozrivé, keďže bolo podložené len dokumentom, u ktorého je známy len obsah. RA, č. 619.

¹⁸ 1411: BTOE III, s. 290.

¹⁹ 25. júl 1255: BTOE I, s. 56–58.

²⁰ 1320: FEJÉR, Georgii (ed.). *Codex diplomaticus Hungariae ecclesiasticus ac civilis I–XI.* Budae, 1829–1844. (ďalej len CD) VIII/2, s. 244–245.

²¹ 8. november 1320. KNAUZ, Ferdinandus – DEDEK, Ludovicus Crescens (eds.). *Monumenta ecclesiae Strigoniensis I–III.* Strigonii, 1874–1924, IV. Ad edendum praeparaverunt Gabriel Dreska, Geysa Érszegi, Andreas Hegedűs, Tiburcius Neumann, Cornelius Szovák, Stephanus Tringli. Strigonii–Budapestini, 1999, II., s. 784–785.

IV., v ktorej sa – popri iných – nachádzalo aj nariadenie vzťahujúce sa na právo neplatiť mýto na celom území krajiny. O tomto informujú vo svojich listinách arcibiskupi Tomáš z Ostrihomu a Ladislav z Kaloče, ako aj nitriansky biskup Ján, čanádsky biskup Benedikt, vesprímsky biskup Štefan, sriemsky biskup Juraj, Mikuláš z Győru (Ráb), Ladislav z Pécsu (Päťkostolie), Ivanka varadínsky a Peter, bosniasky biskup. Konštatujú, že od Belehradčanov nikto nemôže vymáhať mýto, a ak by tak predsa učinil, má byť vyobcovaný z cirkvi a prísť o celý majetok (*declaramus, ut nullus baronum, nullus castellanorum, nullus nobilium vel aliquis ad ipsos pertinentes tributum aliquod ab ipsis* [sc. civibus castri Albensis] *exigere vel extorquere debeant vel presumant, si qui autem temerario vel timore Dei postposito tributum ab eisdem civibus exigere presumerint, sententiam excommunicationis, rerum suarum amissionem et omnium possessionum incurrent eo facto*). Nariadenie vysokých cirkevných hodnostárov predložené Belehradčanmi prezrádza okrem spomínaných privilégií len toľko, že ju vydal Belo IV. a hovorila o slobodách Belehradčanov (*privilegium divi Bele regis Hungarie pie recordacionis super libertatibus ipsorum* [sc. civium Albensium]), ale jej presný vznik – na rozdiel od listín z roku 1411 a 1496 – neudáva.²² Keďže ale okrem dokladu Bela IV. zo dňa 6. mája 1237 nepoznáme žiadnu inú listinu, ktorá by mohla zodpovedať tej, ktorú spomínali cirkevní hodnostári roku 1320, sotva môžeme pochybovať, že aj v tomto prípade sa jedná o ňu. Situácia, ktorú navodila predložená listina z roku 1320, je veľmi podobná udalostiam, ktoré sa odohrali o storočie neskôr, roku 1411: Pri spore vo veci uplatnenia práva na neplatenie mýt Belehradčania predložili privilegium Bela IV., v ktorom ale ani slovo nepadlo o výsadnej listine vydanej svätým Štefanom. Jediný, ale ani zďaleka nie zanedbateľný rozdiel medzi oboma prípadmi je ten, že roku 1320 preukázali na krajinskom sneme originálny exemplár tohto dokumentu, pričom roku 1411 len jeho dvojnásobný prepis. Originálna listina predložená roku 1320 krajinskému snemu pritom len ťažko mohla byť totožná s „originálom“ použitým roku 1496, keďže z neho tak isto chýba príbeh o privilégiách udelených svätým Štefanom, ako to bolo v niekoľkonásobnom opise známom z roku 1411. Ako vysvetlenie tohto javu sa ponúka hypotéza, podľa ktorej tento dokument vyhotovili Belehradčania niekedy medzi rokom 1411 a 1496, s využitím originálnej listiny Bela IV. z roku 1237. Túto následne roku 1496 predložili palatínovi. Bolo by zbytočné popierať, že ide o falšovanie. Ide však o jeho osobitý druh.²³ Belehradčania nesfalšovali túto listinu Bela IV. z roku 1232 so zlým úmyslom, s cieľom nadobudnúť im neprislúchajúce práva, či mať z neho prospech, ale v záujme ochrany skutočne existujúcich a dlhodobo zaužívaných výsad.

Môžeme len hádať, čo viedlo Belehradčanov k tomuto kroku, keďže nemáme dostatok konkrétnych informácií. Je predstaviteľné, že originálna listina sa roku 1320 nachádzala ešte v bezchybnom stave, postupom času sa natolko poškodila, že nebolo možné ju využiť ako

²² 12. november 1320. KÁROLY, ref. 6, II., s. 619–620.

²³ Por. GUREVICS, Aron Jakovlevics. *A középkori ember világképe*. Budapest, 1974, s. 154–157.

dôkaz a kvôli tomuto sa stala nevyhnutnou nahradiť ju novou. Toto sa mohlo udiat' napríklad roku 1490 počas vyplienenia Belehradu. V tom čase rímsky kráľ Maximilián, syn nemecko-rímskeho cisára Fridricha III., nárokuje si uhorský trón, vtrhol do Uhorska a jeho vojská v strede novembra po krátkom, ale prudkom obliehaní obsadili Belehrad a mesto poriadne spustošili.²⁴

Ako základ inej hypotézy môžu slúžiť podmienky vzniku čiastočného prepisu listiny z roku 1496. Palatín Štefan Zápoľský svojim rozsudkom ukončil proces, iniciovaný nitrianskym biskupom Antonom Sankfalvim proti mešťanom Budína, Pešti, Belehradu, Ostrihomu, Vyšehradu, Bratislavy a Komárna a tiež obyvateľom Budaféhlévizu z dôvodu, že neplatili žitavské mýto patriace biskupstvu.²⁵ Počas dlho sa ťahajúceho sporu sa v záujme uplatnenia svojich práv biskup odvolával na listinu z roku 1158, vydanú Gejzom II.,²⁶ zatiaľ čo druhá strana predložila súdu množstvo vlastných listín. Belehradčania palatínovi predostreli štyri listiny. Pri ich vymenovaní nachádzame na prvom mieste falzifikát, ktorý pojednáva o príbehu údajných privilégií získaných od svätého Štefana. Nasleduje vyššie spomínaná listina vysokých cirkevných hodnostárov z roku 1320 (ktorú palatín v celom jej rozsahu prevzal). Ako tretí je predložený rozsudok kráľa Žigmunda z roku 1421, ktorý vznikol v spore medzi jednou súkromnou osobou a cirkevnou inštitúciou a Belehradčanom potvrdzuje právo neplatiť mýto na území celej krajiny.²⁷ Na koniec, medzi listinami Belehradčanov figuruje aj prepis listiny Ľudovíta Veľkého, použitý roku 1411, ktorý neskôr prepísal kráľ Albert. Jeho listinu potom roku 1446, na sneme pri Pešti prepísali krajinské stavy.²⁸ Keďže palatín rozhodol v prospech miest práve na základe spomínaného dokumentu, lebo na základe listiny Belehradčanov považoval za potvrdené, že mestá získali právo neplatiť mýta už dlho pred donáciou Gejzu II., zdá sa opodstatnené podozrenie, že cieľom falšovania bolo práve to, aby oslobodenie od platenia zaistili takou listinou, ktorá vznikla skôr ako tá, ktorá dávala právo vyberať mýto Nitrianskemu biskupstvu. Ak sa to skutočne stalo tak, čo sa dá považovať za nadmieru pravdepodobné, tak sa zrazu jedným ťmahom vyjasní, prečo Belehradčania nepredložili len listinu Bela IV., ktorú použili aj v roku 1411 a bola zachovaná vo viacnásobnom prepise a preukázali sa aj neskôr dvakrát potvrdenou listinou. Dôvodom bolo, že táto neobsahovala údajný príbeh o výsadách získaných od sv. Štefana. Na druhej strane sa vyjasňuje aj to, ako sa zrazu objavil originálny exemplár výsadnej listiny z roku

²⁴ O obliehaní Stoličného Belehradu roku 1490 pozri BONFINI, Antonio. *A magyar történelem tizedei*. Budapest, 1995, s. 944–947, por. tiež VERES – SIKLÓSI, ref. 12, s. 34–40. (s tam citovanou literatúrou); o udalostiach v širších súvislostiach pojednáva štúdia Andrása Kubinyiho. KUBINYI, András. Két sorsdöntő esztendő (1490–1491). In *Történelmi Szemle*, 33, 1991, s. 1–54. K tomu, že boli počas bojov v roku 1490 naozaj ničené listiny: 1512: DL 101 448.

²⁵ Proces: KUBINYI, András. A városi rend kialakulásának gazdasági feltételei és a főváros kereskedelme a XV. század végén. In *Tanulmányok Budapest Múltjából*, XV. Budapest, 1963, s. 203.

²⁶ 1158: MARSINA, Richard (ed.). *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae I–II*. Bratislavae, 1971–1987, I., s. 83.

²⁷ 1421: CD X/6, s. 376–380., por. ZsO VIII., č. 785.

²⁸ 1496: DF 240 797.

1237. Bolo to z toho dôvodu, že ho Belehradčania vyhotovili v roku 1496 alebo len krátko predtým. Vysvetlením toho, prečo im nepostačilo predložiť len sfalšovanú listinu Bela IV. a predložili ešte ďalšie tri dokumenty, je podľa všetkého možné právom hľadať v tom, že tieto sa zmienili a potvrdili pravú listinu Bela IV., resp. v nej obsiahnuté právo neplatiť mýto. Účelom týchto listín bolo zvyšovať dôveryhodnosť falošnej listiny.

Falšovanie bolo teda potrebné buď preto, lebo sa originálnej listine Bela IV. niečo vážne prihodilo, alebo preto, lebo bolo treba dokázať staršie práva, ako malo Nitrianske biskupstvo. Dnes, na základe informácií, ktoré máme k dispozícii, by už bolo túto otázku ťažké zodpovedať spôsobom, ktorý by vyvrátil všetky pochybnosti. Zdá sa však, že jazýček váh sa nakláňa spomenutým smerom. Každopádne je isté, že roku 1496 Belehradčania predložili palatínovi ako originálnu listinu falzifikát poskladaný z Hartvikovej legendy a textu originálnej listiny z roku 1237. (Z pohľadu výsadnej listiny Belehradu je to nepodstatné, ale pre úplnosť je predsa len vhodné spomenúť skutočnosť, že aj výsadná listina predložená nitrianskym biskupom, vystavená v mene Gejzu II. bola falošná).²⁹ Dôkazom na to, že pri skonštruovaní falošného „originálu“ Belehradčania naozaj použili listinu Bela IV., je nielen obsahový prepis z roku 1411, ktorý uvádza presný dátum vzniku, ale aj to, že v prepise falzifikátu z roku 1496 sa objavila formulácia, podľa ktorej tých, ktorí od Belehradčanov vyberú mýto napriek ich výsadám, stihne kráľov hnev a siahne sa im na majetok. Primerane k zmenenej situácii, ale zato v dobre identifikovateľnej forme, sa toto objavuje aj v listine vystavenej roku 1320 uhorskými cirkevnými hodnosťami, ktorí boli oboznámení aj s originálom z roku 1237. V nej nachádzame formuláciu, že takúto osobu je potrebné vyobcovať a zbaviť všetkého majetku.³⁰ Je pochopiteľné, že preláci sa nemohli vyhrážať „hnevom kráľa“, túto formuláciu teda nahradili vyobcovaním ako cirkevným trestom.

Z tohto všetkého vyplýva, že sa stali bezpredmetnými kombinácie o vydaní výsadnej listiny Štefanom II. alebo III., ako aj úvahy o tom, že Stoličný Belehrad bol mestom bez výsadnej listiny, pretože Belehradčania naozaj mali výsadnú listinu, ktorú im dal dňa 6. mája 1237 vystaviť Bela IV.

Attila Zsoldos, DrSc. je vedúcim Oddelenia dejín stredoveku na Historickom ústave Maďarskej akadémie vied. Dlhodobu sa venuje predovšetkým problematike Árpádovcov a Anjuovcov v Uhorsku. Je autorom viacerých kníh a vedeckých štúdií.

<http://www.tti.hu/>

²⁹ Pozri RA, č. 94.

³⁰ KÁROLY, ref. 6, II., s. 620.